

SILVIA MAZNIC

Universitatea de Stat
din Moldova (Chișinău)

CONSIDERAȚII PRIVIND TERMINOLOGIA RELIGIOASĂ DE ORIGINE LATINĂ

Abstract

The object of investigation of the article is Christian terms originated from Roman pagan religion. They are classified according to whether their origin is certain or uncertain, controversial. The study also contains data regarding thematic classification of religious terms as well as etymological analysis of words from *Our Father* and *The Creed*.

Keywords: Etymology, Christian religious term, Latin origin.

Studiul etimologic al termenilor religioși înlesnește înțelegerea lor și grăbește posibilitatea pătrunderii pe ușa bisericii ortodoxe. Terminologia din domeniul respectiv ocupă un loc deosebit în cadrul influenței latine asupra limbii române. Astfel, în articolul de față ne propunem:

- să identificăm originea cuvintelor din textele rugăciunilor *Tatăl nostru* și *Simbolul credinței*;
- să clasificăm tematic și sub aspectul originii unii termeni bisericești;
- să urmărim evoluția semantică a unor termeni religioși, preluați din lumea romană păgână.

Observând originea cuvintelor din textul rugăciunii *Tatăl nostru*, constatăm că din cele 61 de cuvinte, 57 de vocabule (dintre care 15 se repetă) sunt de origine latină și doar 3 sunt slave (*greșalele/ greșiților, ispită, izbăvește*), iar unul este de proveniență maghiară: *hitlen* > viclean.

TATĂL NOSTRU

Origine latină

Tatăl nostru,
Care ești în ceruri,
sfințească-se numele Tău,
Vie împărăția Ta, facă-se voia Ta,
precum în cer așa și pe pământ,
pâinea noastră cea de toate zilele
dă-ne-o nouă astăzi și ne iartă nouă
noastre, precum și noi iertăm
noștri și nu ne duce pe noi în
ci ne
de cel rău.

Alte origini

greșalele
greșiților
ispită,
mântuiește
(izbăvește)
(viclean)

Cuvintele rugăciunii <i>Tatăl nostru</i>	Origine latină	Alte origini
În total: 61 de cuvinte	57 vocabule (dintre care 15 se repetă)	5 (1 dintre ele se repetă)

Cercetarea cuvintelor sub același aspect în *Simbolul credinței*, formulat la primele două Sinoade ecumenice din anii 325 și 381, oferă următoarea situație: din cele **147** de vocabule (numărul total **194-47** de cuvinte care se repetă), doar 17 sunt de alte origini, dintre acestea 2 se repetă, deci 15 nu sunt latine (8%).

Avem în textul respectiv vocabule **slave**: *pogor* > *a coborî*, *slava* > *slavă*, *věkŭ* > *veac*, *trupŭ* > *întrupat*, *proroku* > *proroc*; *duhŭ* > *duh*; *svenŭ* > *sfinț*, *rastengnonti* > *a se răstigni*; *suvurŭŭiti* > *sfirșit*; *marturisati* > *a mărturisii*; *ispytati* > *ispită*; *suborinu* > *sobor*; **neogrecești**: *pathima* > *patimă*; **bulgare**: *graja* > *a grăi*; **albaneză**: *grope* > *groapă*.

Cuvintele rugăciunii <i>Simbolul credinței</i>	Origine latină	Origine slavă	Alte origini (greacă, bulgară, albaneză)
În total: 147 de cuvinte	132	15	3

Așadar, principalele rugăciuni ale credinței creștine *Tatăl nostru* și *Crezul* sunt constituite cu preponderență din cuvinte de proveniență latină, iar din cele 61 de cuvinte ale rugăciunii *Tatăl nostru*, 57 de vocabule sunt de origine latină.

Terminologia ortodoxă, sub aspectul originii, este constituită, grosso modo, din termeni *latini*, *slavi* (mučenikŭ > *mucenic*, *pravoslavie* > *pravoslavie*, *proskura* > *prescură*) și *grecești* (*martyr* „martir”; *angelus* „înger”, *apocalypsis* „apocalipsă”, *praedicare* „a predica”) și poate fi repartizată în următoarele clase:

Clasificarea termenilor religioși	Originea lor		
	latină	greacă	Slavă
	Exemple		
1) Noțiuni de bază ale credinței creștine	Cruce, credință, păcat fiu, Dumnezeu, fecioară, înviere	Christianus, Biserică, apocalypsis, trinitas	Pravoslavie
2) Forme ale cultului			
3) Obiecte de cult	Altaria	Evanghelium	Prescură
4) Termeni de organizare bisericească	Rugăciune		Maslu, molitvă, pomană, sobor
a) ierarhie creștină	Popă, părinte	Episcopus, Presbyter, diaconus, parochia, clericus, martyr	
b) divizare a anului bisericesc, sărbători	Rusalii, Florii, Paște		Praznic
c) organizare liturgică			utrenie, vecernie
d) alte noțiuni		angelus	

Clasificarea tematică a termenilor religioși ne permite să formulăm următoarele concluzii:

1) *Noțiunile de baza ale credinței creștine* sunt exprimate prin cuvinte de origine latină: *credință, Dumnezeu, fecioară, fiu, înviere*;

2) *Termenii de organizare bisericească* sunt denumiți, de cele mai multe ori, cu termeni ce provin din slavă: *maslu, molitvă, pomană, praznic, sobor, utrenie, vecernie*;

3) Vocabule de diferite origini găsim la obiecte de cult.

4) În *ierarhia creștină* prevalează cuvintele grecești: *episcopus, presbyter, diaconus, parochia, clericus*;

5) Denumirile *sărbătorilor creștine* își au originea în latină: *Floralia > Floriile, Rosalia > Rusaliile* (50 de zile de la Paști), având străvechi origini mitologice (DEX, p. 939).

În concluzie, deducem că majoritatea noțiunilor de bază ale credinței creștine sunt denumite cu termeni latini.

La o atentă urmărire a evoluției semantice de la latină spre română, se poate observa că unii termeni religioși au fost preluați din lumea romană păgână, având un sens nou în credința creștină.

<i>Cuvântul latin și sensul lui</i>	<i>Termenul religios românesc</i>
1) <i>basilica</i> „edificiu unde se făcea judecată, dreptatea împărțindu-se în numele împăratului. Constantin cel Mare (273-337) a cedat aceste judecătoria creștinilor pentru săvârșirea cultului, deoarece ei nu doreau să se închine în fostele temple păgâne”	Biserică „locaș de închinare creștină”
2) <i>ecclesia</i> „comunitatea sau adunarea credincioșilor”	(Rom.) ecleziast, (port.) igreja, (ital.) chiesa, (span.) iglesia; (franc.) église
3) <i>Dom(i)ne Deus</i> (Vocativ)	Dumnezeu
4) <i>dies dominica</i> „ziua Domnului, care a înlocuit sărbătoarea păgână <i>dies solis</i> „ziua soarelui”	Duminică
5) <i>Kalendae</i> „prima zi a lunii sărbătorită în ianuarie cu cântări”	Colindă
6) <i>popa</i> „sacrificator al animalelor de jertfă: pregătea focul, vinul, sarea, înjunghia victima și fierbea intestinalele ei”	Popă
7) <i>pervigilare</i> „a veghea toată noaptea”	Priveghere
8) <i>pagānus</i> „om de la țară, trăitor în <i>pagus</i> „sat”	Păgân
9) <i>dies (con)servatoria</i> „zi dedicată zeilor care păzeau trupul și sufletul omului”	Sărbătoare
10) a) <i>calatiōnem</i> (Acc.) (N. <i>calatio</i>) „convocarea poporului de către preoții păgâni în fiecare zi întâi a lunii pentru anunțarea sărbătorilor din lună” b) <i>creatiōnem</i> (Acc.) (N. <i>Creatio</i>) „naștere”	Crăciun

11) <i>Paschae</i> „sărbătoare iudaică, cină rituală, mielul de sacrificiu”	Paște
12) <i>Floralia</i> „sărbătoare între 27 aprilie și 3 mai în cinstea zeiței florilor, a primăverii”	Floriile
13) <i>Rosalia</i> „zi a pomenirii morților primăvara când înfloreau trandafirii”	Rusaliile
14) <i>monumentum</i> (lat. vulg.) monimentum „amintire, document, memoriu”	Mormânt
15) <i>ossa, ossamenta</i> (pl.) „schelet, oseminte”	Oseminte
16) <i>comandāre</i> „a strivi cu dinții, a mânca”	A comānda, comānd(are)
17) <i>(re)pausāre</i> „a înceta, a se opri”	A răposa
18) <i>coemeterium</i> „cimitir”	Cimitir

În baza mai multor opinii ale cercetătorilor, deducem că termenii preluați din păgânism pot fi clasificați în:

a) termeni cu etimologie certă;

b) termeni cu origine incertă sau controversată.

a) Origine latină au în mod sigur cuvintele: *cruce*, *Dumnezeu*, *duminică*, *priveghere*, *oseminte*, *mormânt*, *a răposa*, *comānd*, *Florii*, *Rusaliile*, *sărbătoare*.

Sensul de „sărbătoare” în limba latină îl are cuvântul *festum*, de la care avem următoarele reflexe romane: (*ital.*) *festa*; (*franc.*) *fête* (*rom.*) *festiv*, *festivitate*, *festival*, dar nici un termen religios. Românescul *sărbătoare* vine de la lat. (*dies*) (*con*)*servatoria* „zi dedicată zeilor care păzeau trupul și sufletul omului”.

Referitor la termenul *cruce* (< lat. *crux*, *crucis* „stâlp folosit ca instrument de pedeapsă și execuție, răstignire pe cruce”) avem în literatura de specialitate următoarea informație: „În Vechiul Testament nu avea loc crucificarea infractorilor, aceasta fiind practică de fenicieni și de cartaginezi, iar mai târziu de romani. În Noul Testament *crux* este deja utilizat cu sens de *pedeapsă*. Existau mai multe tipuri de stâlp: *crux simplex* „stâlp vertical”; *crux commisa* „stâlp în forma literei T”; *crux decussata* avea forma lui X și *crux immisa* „crucea de astăzi”. Domnul nostru Iisus Hristos a murit pe o asemenea cruce, de atunci *crux*, *-cis* nu s-a mai întâlnit cu sensul de „stâlp” [5, p. 304]. În consecință, *cruce* ajunge să însemne în creștinism „obiect format din două bucăți de lemn, de piatră, de metale prețioase, așezate perpendicular și una peste alta, constituind simbolul credinței”.

Despre termenul *biserică*, A. Ciorănescu spune că e de origine latină [1, p. 95], iar N. Raevschi, M. Gabinschi susțin că este moștenit din latinescul *basilica*, care provine din greacă, unde înseamnă „locuință regească” [2, p. 52]. Se știe că în l. latină *basilica* înseamnă „edificiu unde se făcea judecată, dreptatea împărțindu-se în numele împăratului. Ulterior, Constantin cel Mare (273-337) a cedat aceste judecării creștinilor pentru săvârșirea cultului. Astfel, cuvântul *biserică* descinde din lumea romană păgână, suportând în creștinism o modificare de sens”.

b) Următorii termeni au etimologie controversată:

Cuvântul *păgân* (DEX, 1996) provine din latină în opinia lui M. Gabinschi, N. Raevschi. M. Vinereanu însă afirmă că dacă acest cuvânt ar proveni din slavă, s-ar pronunța *pogan* < *poganŭ* „*barbar*” [4, p. 618]. Marius Sala oferă unele explicații privind evoluția semantică a acestui cuvânt:

„În latină, în epoca creștină, ajunge să însemne «păgân», fenomenul căruia i s-au dat mai multe explicații. O motivație pentru evoluția semantică respectivă pornește de la sensul de *civil*, pe care-l avea *paganus* în vorbirea soldaților și care, prin secolele I-II ale erei noastre, a intrat în limba comună: cum creștinii erau *militēs* (Christi) «soldații lui Christos», necreștinii ar fi fost numiți *pagani*, adică «civili», în opoziție cu «soldații lui Christos». Există o altă explicație, care pornește de la *civitas Dei* «comunitate creștină» (= cetatea sau orașul lui Dumnezeu); lui *civitas* i se opune *pagus* și, prin urmare, creștinii erau «cetățeni ai lui Dumnezeu», în timp ce necreștinii erau «săteni, locuitori ai unui *pagus*». În sfârșit, sensul actual al lui *paganus* pornește din epoca lui Constantin cel Mare; împăratul roman care în secolul al IV-lea a oficializat creștinismul. Atunci cei care nu vroiau să accepte această religie au căutat adăpost prin sate, pentru a scăpa de noua influență, care triumfase în orașe. Este posibil ca toate aceste explicații să fie adevărate, în raport cu diferite momente ale pătrunderii creștinismului în Imperiul Roman» [Sala, p. 70-71]. Comparând sensurile lui *paganus locuitor al unui sat* și ale lui *păgân*, fără a avea în față explicația dată de Marius Sala, nu putem face vre-o legătură semantică între aceste două cuvinte.

În privința etimologiei cuvântului *popă* nu este o unitate de opinii. A. Ciorănescu indică asupra provenienței slave a cuvântului [1, p. 621]. De asemenea, N. Raevschi remarcă originea sârbocroată a termenului [2, p. 325]. M. Gabinschi este de părerea că *popă* vine din limbajul copiilor. Vinereanu contestă aceste păreri, menționând că nu este slav, ci latin *popa*, asociat cu vgr.: *παππας* „tata”. Pare verosimilă această ipoteză întrucât în latină cuvântul respectiv are o semnificație religioasă (lat. *popa* „sacrificator al animalelor de jertfă, care pregătea focul, vinul, sarea).

O altă vocabulă controversată este *colindă*. Despre aceasta N. Raevschi, M. Gabinschi notează că are origine slavă [2, p. 191]. În DEX e menționată, de asemenea, originea slavă cu etimonul *kolenda* [DEX, p. 196]. M. Vinereanu afirmă că termenul este anterior creștinismului, deoarece prezența nazalei nu se poate explica prin slavă. În limbile slave nu există un verb similar, dovadă că acestea l-au preluat din română [4, p. 255]. Același autor înaintează ipoteza că românescul *col* provine din proto-indo-europeană *kūel-* „a se îndoi”, deci verbul *col-inda*. [4, p. 256]. Considerăm că termenul respectiv provine din latină *kalendae* „prima zi a lunii”.

În sfârșit, lista se încheie cu denumirea controversată a sărbătorii *Crăciun*. Cei care admit proveniența latină consideră că este un reflex al cuvintelor a) *calatiōnem* (Acc.) (*N. calatio*) „convocarea poporului de către preoții păgâni în fiecare zi întâi a lunii pentru anunțarea sărbătorilor din lună” sau b) *creatiōnem* (Acc.) (*N. Creatio*) „naștere” [2, p. 214]. M. Vinereanu respinge aceste argumente, afirmând că ideea de creație este împotriva dogmei creștine, Iisus a preexistat nașterii sale pământene, el doar s-a întrupat [4, p. 277]. Cercetătorul mai susține că acest termen e traco-dac *kerkun*, preluat apoi de celelalte popoare din Europa Centrală și de Răsărit [4, p. 279].

În concluzie, relevăm ideea că unii termeni religioși creștini, în pofida originii lor incerte, sunt anteriori creștinismului și deci preluați din păgânism. În terminologia religioasă creștină, constituită din termeni latini, slavi, grecești, maghiari, predomină proveniența latină, dovadă fiind rezultatele analizei etimologice asupra textelor din rugăciunile *Tatăl nostru* și *Crezul*. Astfel, domeniul religios, deși conservator, rămâne actual, oferind mereu noi potențe de valorificare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Ciorănescu A. *Dicționar etimologic al limbii române*. – București, Saeculum, 2002.
2. Raevschi N., Gabinschi M. *Scurt dicționar etimologic al limbii române*. – Chișinău, 1978, 778 p.
3. Sala M. *De la latină la română*. – București, EA, 2002, 240 p.
4. Vinereanu M. *Dicționar etimologic al limbii române*. – București, 2008.
5. *Dicționarul biblic*. – Oradia, Cartea Creștină, 1995, 1354 p.

ABREVIERI

DEX – *Dicționarul explicativ al limbii române*. București, 1996.